

Popraviště

Jakub Michálek, R6.A

8. června 2006

Pokusím se srovnat román Popraviště [1] s dostupnými překlady Bible [2, 3], především s částmi Vidění Abdijášovo a úseky z evangelií. V této práci se věnuji pouze prvním dvěma částem.

Úvod

Kniha se třídí do jednotlivých episod (viz komposici v příloze). Zdánlivě nesignifikantní začátek (příroda jako „berlička“) získává skutečný obsah až ve spojení se středem a především koncem vyprávění. Hlavní osnovu tvoří příběh vlků jako ztělesnění přírody; do něho se vklíní příběh Avdije Kallistratova. Jméno hrdiny shrnuje základní charakteristiku příběhu. Odkazuje totiž ke jménu proroka Abdijáše. Příslušný text v Bibli nabízí možný výklad celého příběhu.¹ Avdij Kallistratov si utvořil vlastní systém abstraktního Boha, přijímal Boha jako lidskou představu. Avdij žije mimo skutečnost, všechny příběhy si přetváří k obrazu svému. Odmítá Krista pro jeho tělesnost, pro naivní představu trpícího člověka. Rozplývá se v úvahách o tomto Bohu (s. 44). Bůh, jak se o něm píše ve Starém zákoně, ho však strhne z jeho výšin.

Vypravěč

Vypravěč má skvělou a nevídanou moc. Nepopisuje příběh jako účastník děje, nýbrž stojí zcela nad ním – vypravěč má příběh před sebou jako celek, podobně Bohu zná budoucnost. Proto události předvídá dopředu, komentuje budoucnost (s. 21). Zvláštní je vypravěč svou snahou přiblížit charakter postav a jejich psychologii skrze vlastní poznámky. Jeho projev se citově zabarvuje, a tak někdy se Avdij nahlíží jako tulák, cáknutý, nenormální, zkrachovalý velebníček (s. 41,42), lživý prorok (s. 145), a jindy – jediný spravedlivý. Vypravěč se snaží dodat příběhu citové zabarvení a někdy splývá s Avdijem.

Důvody nedůvěryhodnosti

Pouze malá část knihy se vypráví v *ich* formě – především dopisy Avdije Inze Fjodorovně. Forma se volně mění, proplétá se dialogy; především myšlenkám,

¹Poněkud mě mate ekumenický překlad, který v 1. Královské používá jména Obadjáš, zároveň však užívá normálně Abdijášovo vidění. King James Bible pak uvádí shodně Obadiah. V kralickém překladu se shodně užívá jména Abdiáš.

jednostranným výrokům a konstatováním lze těžko přisoudit autora. Kniha přetéká myšlenkami, jež vyžadují hlubší zamyšlení – co stránka, to perla. Jak se ale ubránit podezření, že mě autor jenom nezneužívá a nebaví se na můj účet? Některé, ba i dobře míněné pasáže, spějí k trapnosti – třeba věta na čtyřicet dva řádky (s. 19). Čtu, čtu. . . a u toho přemýšlím: Proč to proboha dělá? Jindy zahaluje banální poznatky do složitých formulací

A proto bylo řečeno: včerejší lidé nemohou vědět, co se děje dnes, ale dnešní znají, co se dalo včera a zítra se z dnešních stanou včerejší.
(s. 167)

Často se vychalují stepní pasáže knihy. Nezabírají mnoho místa. Beze zbytku však kniha těžko skrývá nějaký *smysl*. Už samotné slovo *popraviště* má zřetelně biblickou konotaci. Průpovídky typu: „Já zásadně nepiji.“ (s. 95) činí Avdije Kallistratova ujetým bláznem. Většina prvoplánových narážek na Sovětský svaz (jinak nepřenositelných) působí podivně: dáme si závazek k nepití. Přitom svými myšlenkami si se mnou vytvořil pevný vztah. Každý prožívá svoje existenciální otázky – tak i Avdij má svůj výklad světa. Někdy se forma až příliš okatě upřednostňuje, navíjí se přívlastky, bohatá slovní zásoba – dojem pak spíše umělý. Sloh často užívá aposiopese, načíná myšlenky a nedokončí je. Důsledky a především citové zpracování nechá kniha na čtenáři.

Intertextuální odkazy

Velmi si všímám jednotlivých charakteristických slov v textu, ukládám je mimoděk do paměti a jejich opětovné použití ve mně vyvolává další asociace. Stejně působí slovo oduševnělý (s. 102), odkazuje na dopis Inze, v němž se vyznává z lásky k oduševnělým výrazům jeptišek. Zcela jasně však v odkazech vystupují odkazy na Písmo, biblický příběh nebo na Boha: nevyzpytatelné cesty Páně, Hospodinu se zalíbilo (s. 37), od stvoření světa (s. 33), čím ji Bůh neobdařil (s. 30), chléb svůj vezdejší (s. 178). *Jeho* existence se bere za samozřejmou.

V mnoha ohledech lze příběh spojit s evangeliem. Nespojuje je pouze hlavní postava (Avdij a Kristus), ale také motiv ukřižování, bledé čelo Avdije (s. 204), zmrtvýchvstání. Jasně paralely doplňují i menší detaily: zapření Avdije jeho kumpány na stanici bezpečnosti (s. 184), odsouzení lidmi a jejich pohrdání na nádraží (s. 182), pomoc od babičky při nevolnosti (pomoc od žen na kříži). Konfrontace Avdije se skutečností je tvrdá

Má chut', napije se, má chut', nadlábne se. Zato tvých řečiček se nenají. (s. 103, mluví Petrucha)

Těžko pak nevzpomenout, jak Kristus krmil hladové – proč však duševní potravu vystřídal peníze? I Kristus byl mnohdy idealista, ale idealista v Sovětském svazu šedesátých let bere dech. Odkazy nemíří pouze k Písmu, ale také ke klasickým autorům (citáty Puškina na s. 44).

Vlčice Akbara má modré oči. Příběh Avdije končí slovy

Tak přece jsi přišla.

Avdij, který celý život pokládal evangelia a žalmy (s. 63) za magická šidítka, ten, který odsuzoval Krista za jeho tělesnost a utrpení v rozporu s Božím ideálem, ten teď skončil na kříži, blahorečiv vlčici. Právě modré oči Kristovy ho osvobodily před smrtí, neboť člověku se nelze ztotožnit s abstraktní teorií jako teorií popisující život.

Prostředí příběhu

Příběh se odehrává v Monjukumských stepích, v Žalpak-Sazu, Moskvě... Ale spíš na stepi, v městečku, u kolejnic, ve velkoměstě. Nikoho nezajímá, jak se ta či ona oblast jmenuje, spíš má význam, že zde roste anaša, sedí tu lidi v čekárně, medáci se procházejí po nástupišti. Všechno jsou stručně popsány charakteristické prostory, lehké přenositelnosti brání pouze naše „zhýčkanost“ – náš klid a pořádek. Zanedbání celkového popisu se nahradí irelevantními detaily nebo přirovnáními. Vnímám příběh přenesitelně, vždyť popisuje i pocity známé – odmítnutí reportáže v novinách, kvůli které Avdije málem zabili. Často se užívá přirovnání, a to i nevšedních: „polední oteplení lehounké jako dětský vzdech“. V přírodě člověk i zvíře nacházejí oporu, příroda se nikdy nezlomí. Nezlomí? V době, kdy člověk přírodu silně narušuje, kdy z ní vyrábí drogy, kdy způsobuje příroda lidem neštěstí, tento ideál padá. Příroda pouze chabě napodobuje Boha. I zvířata toto poznala a i zvířata mohou cítit Boha – šílenost. Některé tese se hrotí až po okraj ve svém normálním významu, proto upřednostňuji výklad symbolický a alegorický (zmíněné modré oči).

Spíše než o krajině můžeme uvažovat o putování po duši. V duši roste na pohled nevinná bylina (tak se anaša poprvé představuje), z ní však může vzejít mnoho trápení.

Název

Proč Popraviště? Stručně se o tom zmíním, ačkoli vysvětlování společenských událostí se vyhnu (ze stejného důvodu nepíši o poslední části, nechci se zabývat společenskými odkazy). Člověk soudí sám sebe, Bůh ho neztrestá v posledním soudu za jeho hříchy. Válka, odplata za poznání, následuje snahu poznávat čím dál tím více. Bůh uspořádal svět tak, že vládnou mocní. Lidé vládnou ovčím a ovce vládnou lidem (s. 19). Země se stala pouhými jatky, na kterých se likviduje zvířectvo ve jménu vyšších pravd.² Písmo říká, že se člověk bude živit prací (Gen 3:19).

Co je člověku bližší, jestli Bůh mučedník, který šel na popraviště, v mukách umíral na kříži, (...) nebo abstraktní ideál. (s. 80)

Přestože idea Krista mučedníka, člověka a Boha, cesty, nemusí být úplná, určitě postihuje Boha lépe, než Bůh zítřků. Pouze využitím smyslů se člověk přiblíží Bohu.³ Zásadní dilema světa lze shrnout do otázky: stvořil Bůh člověka, nebo

²Laskavý čtenář si povšimne podobnosti mezi slovy *Pán* a *Plán*.

³Kristus se podobá člověku svým lidstvím. Nechce být hrdinou, děsí se ukrutné popravy a prosí Boha o dostatek síly snést tvrdý úděl.

stvořil člověk Boha? Kristus vstupuje ve člověka skrze smrt, neboť smrt se vznáší v lidském vědomí jako otazník, nejvyšší emocionální zkušenost – a právě síla emocí často přemůže rozum a abstraktní teorie.

Jak také člověk může pochopit Boha, Absolutno, ve své nízkosti a prostotě – v tomto ohledu představa trpícího Krista přibližuje k Bohu. Jednoduchý člověk potřebuje jednoduchý ideál. Shrnutí: popravištěm se mění život na Zemi obydlené lidmi.

Pontius Pilát

Pilát má skutečně malý prostor k jakémukoli jednání. Cíl i průběh příběhu určil předem Bůh. Nejzajímavěji se v Bibli zmiňuje o Pilátovi evangelium podle Jana⁴. V souladu s ostatními částmi Bible se i tato věnuje spíše hlavnímu příběhu, nepopisuje prostředí, ani rozhovor Krista s Pilátem. Vše se zmiňuje jen v náznacích, zbývá tak mnoho prostoru k doplnění, Bible získává interpretační otevřenost. Pilát neshledal Krista vinným z ničeho, z čeho jej obvinili kněží. Odmítl jej vydat k potrestání. Začátek rozhovoru se nese podle vyprávění Janova, s odkazem na Jidáše. Už zde si Avdij příběh upravuje. Mocně působí Pilátovo prohlášení, že má moc Krista ukřižovat, nebo ho propustit. Lze však myslet, že by Krista prostě propustil a on by odešel do cizích měst? Naopak – svoboda Pilátova rozhodnutí je pouze zdánlivá. Spatřuji paralelu mezi Pilátem a námi lidmi. Nikdo se nemůže chovat skutečně svobodně – všichni ostatní nás nějakým způsobem ovlivňují a celá společnost sama sebe pozvolna přetváří.

V tomto prostředí nacházíme Piláta ze sna Avdije Kallistratova. Pečlivě vykonstruovaný plán světovlády v chorobné mysli Piláta, který sám sebe promítá do postavy Krista, se od původního příběhu značně odklonil. Z toho plyne dle mého názoru nejzávažnější omyl Avdije: místo toho, aby přijal Krista a následoval ho, mění si Krista podle svého, volně ho zasazuje do vymyšleného příběhu, přisuzuje mu své vlastnosti. Tento pohled podporuje též Vidění Abdijášovo, symbolický odkaz od hrdinova jména. Následky jeho opovázlivosti na sebe nenechají dlouho čekat. Odvažuje se pochybovat o skutečné existenci Boha, nahrazuje ho ideou „Boha zítřků“, kterého lze snadno ztotožnit s nadějí a „rituálem víry“. Avdije vězní jeho výchova, náboženství se omezuje na užívání formule „Ve jménu Otce. . .“ používané k navození vážné atmosféry. *Takovéto* náboženství přirozeně vyústí (z pocitu konsistence) v magické křesťanství omezené na formule a tradiční úkony.

Víra v Avdijově podání znamená přijmout omezenost svého já. Znamená zahození vlastního absolutna a přijetí idey objektivních vlastností – krásy, pravdy. Proto přijímá Boha, který existuje jen v jeho mysli.

Paralely mezi Písmem a Popravištěm

Jak Písmo, tak Popraviště popisují Boha a přírodu. Obě se snaží o zachycení světa. Namísto, aby Popraviště odpovídalo na lidské otázky, byť i dogmaty, je

⁴Formální vymezení postavy Piláta v Bibli: Mat 27:11-24, M 15:2-14, Luk 23:1-25, Jan 18:29-19:22.

většinou pouze formuluje. Celou knihou se táhne téma hledání *smyslu*: práce (s. 29), hledání stvořitele (s. 207), zdokonalování vlastního ducha (s. 156), vykořenění zla z jednání lidí (s. 158), následování Kristova příkladu (s. 88), dopisování si (s. 47), dobro a krása (s. 157), pravda (s. 147)... Eso v kartách Avdije při rozhovoru s koordinátorem Dimitrijem je tese

Bůh v našem chápání se nekonečný, protože však myšlení na Zemi se neustále vyvíjí dál a dál, nabízí se závěr, že také Bůh musí být schopen vývoje. (s. 83)

Nekonečnost není číslo. Nekonečno si nelze představit, nelze ho definovat. Obvykle se tím míní nade všechny meze, v tom případě se ale Bůh nutně nevyvíjí. Tolik pouze k některým tvrzením, kterými text překypuje.

Apokalypsy

Bůh vše dobře propočítal. Věděl, když stvořil člověka, že bude hříšný. Projevil milosrdnost a slitoval se nad ním, seslal Krista. Podle názoru Avdije však nebude poslední soud probíhat tak dramaticky, jako se popisuje ve Zjevení. Soud se koná už dávno, konají ho sami lidé. I lidé dokážou bésnit jako *šelma*. Zem se otřásá a vše se krvaví – jatka, která teď člověk páchá na přírodě ve jménu plánu se vrátí. Nejsou jatka na zvěři, ale na člověku. Podle této představy, která se zcela rozchází s barvitým líčením ve Zjevení, nepřijde Kristus na zem, aby soudil lidi, ale lidé budou přicházet k němu, a tím soudit sami sebe. (s.157)

Války, vraždy, hlad... lidé sami sobě připravili utrpení, sami na sobě páchají zlo.

Jedna krev žije na úkor jiné krve – tak zní zákon od počátku všech počátků. Vinen je pouze ten, kdo stvořil jednu krev pro druhou krev. (s. 28)

Bůh má perversní potěšení v lidech. Hlavní myšlenka spočívá v tom, že za to člověk vlastně nemůže, když koná zlo. To vede zpět k otázce svobody. Člověk si však uvědomuje, že koná zlo, že zatěžuje svědomí, a to ho liší od zvířat. Svou svobodu pak může projevit tím, že si vinu připustí a kaje se. Svobodou se tak rozumí možnost zůstat čestným sám k sobě.

Úvaha o Zákonech a hrdina

Stejně jako se jeví nepřírozené uvažovat o *druhém* zákonu, tak se také muselo zdát, že zákon od Boha daný nelze rozvinout, nebo v něm dokonce pokračovat. Bůh sdělil člověku svoji vůli v zákoně, a ta se silně zakořenila jako jistota. Proto nebylo přijetí Nového zákona samozřejmé. Nový zákon získává smysl pouze skrze Starý zákon. Pokud máme jen jeden zákon, těžko můžeme mluvit o starém a novém zákoně. V tomto ohledu Kristův úspěch šokuje.

Podobně lze chápat úsilí Avdije Kallistratova. Kristovo poselství dopadá na všechny a v přeneseném významu žije život Krista každý. Těžko hrdinovi vytýkat vlastní horlivost pro víru, neboť hrdina má vlastní rozum. Bůh přeci stvořil

člověka jako myslící bytost. Sympatickou myšlenku ne revoluce víry a zavržení předchozího, ale doplnění a propojení náboženství se současným světem, společně s obrazem mladého člověka pak nemohu jen tak zavrhnout.

Hledání útočiště – alegorie vlků

Stejně jako vlci, tak i člověk si hledá na zemi svůj úkryt před nepřízní *osudu*. Pocit nejistoty a strachu z lidí ve vlčích, snaha poskytnout potomkům útočiště, oboje vychází z uspořádání přírody. Člověk nehledá jistotu jen fyzického rázu, ale též jistotu duchovní. Právě zde přichází v úvahu Bůh. Myšlenka na Boha se krutě rozchází s realitou – hrubostí a surovostí světa. Tupí spolupracovníci Avdijovi na masovém vraždění antilop, „profesionální pijáci“, takový se ukazuje svět Avdijovi. Nedivím se Avdijovi, že se z toho zbláznil – dnešní lidé zažijí za život neporovnatelně méně strachu než tomu bylo dříve. Těžko se mluví o ukřižování člověku žijícímu „v bavlne“. Nejtragičtěji se v životě na zemi zmítají vlci.

Opakování a absurdní drama

Stále dokola se opakuje stejný scénář: Avdij chce šířit vlastní ideu Boha. Osud, přeneseně Bůh, mu stále dokazuje, že ho vždy strhne z jeho výšin (srv. Abd 4). Zbytečně si věci komplikuje. Avdij vždy narazí, ale jeho tvrdohlavost nic nezastaví. Pilátovými slovy

(...) jenom smrt tě může zkrotit. (s. 144)

Avdijovi se jeho budoucnost, jeho neodvratný konec, zjevila ve snu. On se však, jsa přesvědčen o nutnosti prosazovat „pravdu“, připravuje na svůj zánik. Stále dokola se opakují jeho rozhovory: s Petruchou, s Gríšanem – nakonec se snaží přesvědčit i Piláta, sám sebe skromě uložil do postavy Krista. Stále stejná rétorika. Skutečně nemá rozum (srv. Abd 7), stále se vrhá do nejhubších propastí, aby šířil svou pravdu. Stejně dialogy v několikanásobné formální úpravě působí ojetě, levně. Když o ideji abstraktního Boha hovoří i Kristus, ozřejmí se Avdijova sebeprojekce úplně. Avdij se dostane do konfliktu s něčím, čemu nemůže vzdorovat, s lidem, zašlapou ho do země. Proč by měl mít Bůh něco společného s abstraktními ideami, když kolem sebe vidíme pouze vjemy ryze tělesné? Dialogy pak uvrhnou čtenáře do nejistého pocitu absurdna, jak lze žít s vědomím, že *je* pouze v lidské představě? Na jakém základě potom vystavět pokání a morální hodnoty – určitě ne na nejasné představě Boha zitrků či příliš jasném socialistickém družstevnictví.

Z knihy ční uzavřenost. Nejenom koloběh Avdijovy vytrvalé snahy, ale celý život na zemi se sestává pouze z násilí a utrpení člověka

Zákony lidských vztahů se neřídí matematickými formulemi, a v tomto smyslu se země točí jako kolotoč krvavých dramát. (s. 92)

Bible je také uzavřený, lineární příběh. Vše začalo Stvořením a vše také skončí. Člověka omezuje vlastní smrt, ale *člověka* omezuje apokalypsa a poslední soud.

Uspořádání se pouze opakuje o úroveň výš. Uzavřenost lidského bytí a jeho omezenost se také projevuje ve vztahu k minulosti – jak Avdij oplakával Kristovo utrpení, jak proklínal „nevděčné, prodejné dušičky“, které ho odsoudili. Minulost lze jenom přijmout.

Závěr

Konečně zjistím, jak se Popraviště chová k Bibli: útočí na ni, ničí ji bez mrknutí oka, nebo ji legitimisuje? Popraviště se podobá koláži – rozstříhané kousky Bible, romantického románu a Haló novin nalepené na jednom papíru nabízí bezpočet interpretací. Podle mého však Popraviště Bibli potvrzuje, neboť ji připouští jako rámec. Při užití výkladu *symbolismu* – metodou analýsy jmen, detailů – pak má příběh k Bibli vztah jasně kladný (viz Vidění Abdijášovo v příloze).

Kdybych čerpal jenom z postavy Avdije, nepochybuji, že by byl krutým a nelítostným likvidátorem obsahu Bible. Připouští sice různé rituály a odsuzuje bezvěrce (hlavní přesvědčení – probouzet v lidech touhu po hledání čehosi vyššího, snad krásy a pravdy), ale má hlavní myšlenku Bible – objektivní existenci Boha. Osud chudáka Avdije bombarduje nepříznivými událostmi, snaže se o naplnění Písma. Vypravěčova nenávisť k Avdijovi ho prudce odsuzuje. Na základním postulátu objektivní existence Boha nelze připustit žádné kompromisy, a to se právě snaží kniha říci.

Přílohy

Vidění Abdijášovo (výňatek)

3 Opovázlivost tvého srdce tě zavedla. Bydlíš v skalních rozsedlinách, sídlíš vysoko, v srdci si říkáš: "Kdo by mě strhl k zemi?"

4 I když sis založil hnízdo vysoko jak orel a položil je mezi hvězdy, strhnu tě odtud, je výrok Hospodinův.

5 (...) Až na tebe přijdou sběrači hroznů, nenechají ani paběrky.

7 Poženou tě až na hranice (...), zmocní se tě ti, s nimiž v pokoji žiješ (...), zákeřně ti zasadí ránu. On však rozum nemá.

Komposice

První část

- Hon na antilopy s prožitky vlků - *step*.
- Lidé na stepi - *vraždění antilop*.
- Avdijovo retrospektivní vyprávění - *anaša*.
 - Dopis Inze Fjodorovně (*ich* forma).
 - Koncert v Puškinově museu (povídka *Šest a ten sedmý*).
 - Sběr anašy a opětovné setkání s vlky.

Druhá část

- Rozhovor s Gríšanem
- Zmlácení a bezvědomí – *Pilát a Kristus*
- Procitnutí – *putování Jeruzélemem*
- *Modlitba jeptišky*
- Výprava do monjukumských stepí
- Pokračování příběhu vlků

Reference

[1] Ajmatov, Čingiz: Popraviště. Z ruského originálu Placha, vydaného v časopise *Novyj mir*, 6-8/1986, přeložila Dagmar Šlampová. V roce 1989 vydalo Lidové nakladatelství, Praha, jako svou 2368. publikaci. Druhé vydání.

[2] Bible. Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost.

[3] Bible. Kralický překlad.

[4] Text lze najít na mých stránkách <http://jmi.czweb.org>.